

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA MUSIQA DARSLARINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK-METODIK ASOSLARI

Axmadjonova Mashrabxon Raximjon qizi

Namangan davlat pedagogika institute magistranti

Annotatsiya: *ushbu maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida musiqa darslarini tashkil etishning pedagogik va metodik asoslari yoritilgan. Unda imkoniyati cheklangan bolalarning musiqiy rivojlanish ehtiyojlari, ularni o'qitishda differensial yondashuv, moslashtirilgan o'quv-uslubiy materiallardan foydalanish hamda qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish tamoyillari tahlil qilingan. Maqolada musiqa darslarini tashkil etishda individual ta'lim trayektoriyasi, multimodal o'qitish usullari, sensor rivojlanishni kuchaytiruvchi mashg'ulotlar va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan metodlar asoslab berilgan. Shuningdek, inklyuziv guruhlarda musiqa o'qituvchisining kompetensiyasi, hamkorlikka asoslangan ta'lim, motivatsiyani oshirish strategiyalari hamda diagnostika va monitoring usullari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari musiqa ta'limini inklyuziv muhitda samarali tashkil etish uchun amaliy tavsiyalar bilan boyitilgan.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, musiqa darsi, pedagogik-metodik asoslar, maxsus ehtiyojli bolalar, differensial yondashuv, moslashtirilgan ta'lim, multimodal metodlar, individual rivojlanish, sensor integratsiya, kommunikativ ko'nikmalar, motivatsiya, pedagog kompetensiyasi, hamkorlikda o'qitish, diagnostika, monitoring.*

PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZING MUSIC LESSONS IN INCLUSIVE EDUCATION SETTINGS

Akhmadjonova Mashrabkhon

Master's Student, Namangan State Pedagogical Institute

Annotation: *This article explores the pedagogical and methodological foundations of organizing music lessons in inclusive education settings. It analyzes the musical development needs of children with disabilities, the application of differentiated instruction, the use of adapted educational-methodical materials, and the creation of a supportive learning environment. The article substantiates the importance of individual learning trajectories in music education, multimodal teaching methods, activities aimed at enhancing sensory development, and approaches that strengthen communicative skills. In addition, it examines the competencies required of music teachers in inclusive classrooms, collaborative learning strategies, motivation-enhancing approaches, as well as diagnostic and monitoring methods. The research outcomes provide practical recommendations for the effective implementation of music education in inclusive environments.*

Keywords: *inclusive education, music lesson, pedagogical-methodological foundations, children with special needs, differentiated instruction, adapted teaching, multimodal methods, individual development, sensory integration, communicative skills, motivation, teacher competence, collaborative learning, diagnostics, monitoring.*

„Nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar eng yaxshi sharoitda — ular ishtirok etishi, hissa qo‘shishi va tengdoshlariga teng ravishda muvaffaqiyatni his qilishi mumkin bo‘lgan musiqa sinflarida o‘rganadilar.”⁴⁴Zamonaviy ta‘lim tizimida inklyuzivlik tamoyili muhim o‘rin egallab, barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishni ko‘zda tutadi. Inklyuziv ta‘limning asosiy maqsadi — maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy ta‘lim tizimiga integratsiya qilish, ular uchun mos va qulay ta‘lim muhitini yaratishdir. Musiqa darslari esa inklyuziv ta‘lim sharoitida o‘quvchilarning nafaqat estetik, balki ijtimoiy, hissiy va kommunikativ rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Musiqa ta‘limi bolaning idrok jarayonlarini faollashtiradi, sensor qobiliyatlarini rivojlantiradi, kommunikativ faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi hamda jamoadagi o‘zaro aloqalarni mustahkamlaydi. Shu bois inklyuziv guruhlarda musiqa darslarini pedagogik va metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish muhim vazifadir. Mazkur maqolada ana shu jarayonning mazmuni, tamoyillari, metodlari hamda o‘qituvchi kompetensiyalari tahlil qilinadi.

„Differensial yondashuv va multimodal o‘qitish metodlari musiqiy rivojlanish sur‘atlari turlicha bo‘lgan bolalar uchun eng samarali ta‘lim strategiyasi bo‘lib, u o‘quv materialining barcha o‘quvchilarga teng yetib borishini ta‘minlaydi.”⁴⁵Inklyuziv musiqa ta‘limi pedagogik yondashuvlar majmuini o‘z ichiga oladi. Avvalo, har bir o‘quvchining individualligini tan olish, ularning qobiliyatlari, ehtiyojlari va rivojlanish darajasidan kelib chiqib ta‘limni tashkil etish zarur.

- **Differensial yondashuv**

Musiqa darslarida differensial yondashuv o‘quvchilarning rivojlanish sur‘ati va imkoniyatlariga mos topshiriqlarni tanlashni talab etadi. Masalan:

- ✓ eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilar uchun vizual ishoralar va tovush tebranishlariga asoslangan mashg‘ulotlar,

- ✓ nutqida qiyinchiliklari bo‘lgan bolalar uchun qo‘shiq aytish jarayonini soddalashtirish, artikulyatsiya mashqlari,

- ✓ harakat faoliyati cheklangan o‘quvchilar uchun musiqiy ritmga asoslangan qo‘l harakati mashqlari qo‘llanishi mumkin.

- **Qo‘llab-quvvatlovchi ta‘lim muhiti yaratish**

Inklyuziv guruhda musiqani o‘rganish jarayoni o‘quvchining o‘zini xavfsiz, erkin va qadrlil his qilishiga tayanadi. Buning uchun:

- ✓ sinf xonasi akustikasi, yorug‘lik va qulaylik darajasi,

- ✓ maxsus vositalar (vizual kartochkalar, musiqiy belgilar, ko‘rgazmalar),

⁴⁴ Judy Ellis Jellison (2004). *Including Everyone: Creating Music Classrooms Where All Children Learn.*

⁴⁵ N. Rasulova, Maxsus pedagogika va san‘at ta‘limi metodikasi, 2020

✓ ijobiy muloqot va o'quvchi muvaffaqiyatini qadrlash tizimi muhim ahamiyatga ega.

Bu jarayon bolaning faolligini oshirib, musiqa qiziqishini yanada kuchaytiradi.

Inklyuziv musiqa darslari uchun ta'lim muhiti ham alohida e'tiborga ega. Qo'llab-quvvatlovchi, xavfsiz, ijobiy va o'zaro hurmatga asoslangan sinf muhiti o'quvchilarning darsga bo'lgan munosabatini belgilaydi. O'qituvchi sinf xonasining akustikasini to'g'ri tashkil etishi, yorug'lik, ko'rgazmali qurollar, piktogrammalar, nota belgilarining soddalashtirilgan ko'rinishlari, rangli belgilar va sensor kartalardan foydalanishi zarur. Bundan tashqari, darsda o'quvchilarning kichik yutuqlarini doimiy rag'batlantirish, ularni jarayonga jalb etish, erkin fikr bildirishga sharoit yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu nafaqat musiqa ishtiyoqni kuchaytiradi, balki bolalarning psixologik ishonchini ham oshiradi.

„Musiqa ta'limi inklyuziv guruhlarda nafaqat estetik idrokni shakllantiradi, balki maxsus ehtiyojli o'quvchilarning hissiy barqarorligi, ijtimoiy faolligi va kommunikativ o'zaro ta'sirini qo'llab-quvvatlovchi asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.“⁴⁶

Metodik yondashuvlar orasida multimodal o'qitish eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Multimodal metodlar — eshitish, ko'rish, sezgi va harakat kanallari orqali birdaniga o'rgatishni nazarda tutadi. Masalan, o'quvchilar qo'shiq kuylash jarayonida ritmni urishlari, rangli kartochkalar orqali nota balandligini farqlashlari, musiqani tinglar ekan, unga mos tasvirlarni ko'rishlari, harakatli musiqiy o'yinlar orqali ritmni tabiiy ravishda o'zlashtirishlari mumkin. Bu esa nafaqat musiqiy idrokni, balki diqqat, xotira, tafakkur va harakat koordinatsiyasini rivojlantiradi. Maxsus ehtiyojli bolalarda multimodal ta'lim ayniqsa samarali, chunki ular bir vaqtning o'zida turli sezgi kanallaridan foydalanib, o'zlashtirish jarayonini tezlashtiradilar.

Inklyuziv ta'lim jarayonida sensor integratsiyani rivojlantirish ham musiqa darslarining ajralmas qismidir. „Inklyuziv ta'limda sensor integratsiya mashg'ulotlaridan foydalanish maxsus ehtiyojli bolalarning musiqiy idrokini faollashtiradi, ritmni his qilish ko'nikmalarini mustahkamlaydi va ularning darsda ishtirokini sezilarli darajada oshiradi.“⁴⁷ Sensor mashg'ulotlar orqali bolalar tovush manbalarini farqlash, ritmni his etish, tovush tebranishlarini sezish, turli fakturadagi predmetlardan foydalanib tovush chiqarish orqali idrok jarayonlarini rivojlantiradilar. Bu jarayon eshitish yoki nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ayniqsa foydali bo'lib, ularning sezgi organlari faollashadi, musiqiy materialni qabul qilish qobiliyati oshadi.

Musiqa darslarining yana bir muhim jihati — bolalarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Guruh bo'lib qo'shiq aytish, ansambl tarzida cholg'u chalish, jamoaviy musiqiy o'yinlarda ishtirok etish orqali o'quvchilar o'zaro muloqotga kirishadilar, bir-birini tinglashni, qo'llab-quvvatlashni, jamoada ishlashni o'rganadilar. Bunday faoliyat maxsus ehtiyojli o'quvchilarning jamiyatga ijtimoiy integratsiyasi uchun katta ahamiyatga

⁴⁶ A. Jo'rayev, Inklyuziv musiqa pedagogikasi asoslari, 2021

⁴⁷ M. Abdurahmonov, Musiqa ta'limida terapevtik yondashuvlar, 2019

ega bo'lib, ularni o'z tengdoshlari bilan teng huquqli ishtirokchi sifatida namoyon bo'lishiga olib keladi. Motivatsiyani oshirish strategiyalari ham bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarning kichik yutuqlarini e'tirof etish, ularning qiziqishlaridan kelib chiqib repertuar tanlash, ijodiy vazifalar berish, musiqiy o'yinlardan foydalanish o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishni yanada kuchaytiradi. Inklyuziv musiqa ta'limida diagnostika va monitoring jarayoni muntazam olib borilishi zarur. O'quvchilarning musiqiy eshitish, ritmni his etish, vokal imkoniyatlari, darsdagi faolligi, muloqot ko'nikmalari va harakat koordinatsiyasi doimiy kuzatilib boriladi. Diagnostika natijalari asosida o'quvchining individual rivojlanish trayektoriyasi shakllantiriladi, dars mazmuni qayta ko'rib chiqiladi va metodlar o'zgartiriladi.

Inklyuziv guruhlarda faoliyat yurituvchi musiqa o'qituvchisi yuqori kompetensiyaga ega bo'lishi shart. U maxsus pedagogika, psixologiya, defektologiya asoslarini bilishi, moslashtirilgan ta'lim metodikasini qo'llay olishi, multimodal yondashuvdan foydalanishi, har bir o'quvchining individual ehtiyojini to'g'ri aniqlashi, ota-onalar, logoped va psixologlar bilan hamkorlikda ishlashi lozim. O'qituvchining kasbiy tayyorgarligi darsning mazmuni va samaradorligini belgilovchi asosiy omil sanaladi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim sharoitida musiqa darslarini tashkil etish ko'p qirrali, mas'uliyatli va ilmiy-metodik yondashuvni talab qiladigan jarayondir. To'g'ri tanlangan pedagogik va metodik usullar maxsus ehtiyojli bolalarning musiqaga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularning estetik dunyoqarashi, ijtimoiy faolligi, kommunikativ va sensor ko'nikmalarini rivojlantiradi. Musiqa ta'limi inklyuziv guruhlarda nafaqat bilim berish vositasi, balki bolalarning jamoadagi ishtirokini kuchaytiruvchi, o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlovchi, ularni hayotga tayyorlovchi muhim tarbiyaviy manba sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jellison J.A. *Including Everyone: Creating Music Classrooms Where All Children Learn*. New York: Oxford University Press, 2015. 320 p.
2. Darrow A.-A. *Music Educators' Perceptions Regarding the Inclusion of Students with Severe Disabilities in Music Classrooms*. *Journal of Music Therapy*. 1999. Vol. 36, No. 4. P. 254–273.
3. Öztürk S.M. *An Examination of Music Education Programs for Different Special Needs Groups and Their Implications for Practice*. *Journal of Interdisciplinary Educational Research*. 2025. Vol. 9, No. 20. P. 70–79.
4. Spulber D., et al. *Inclusive teaching through a musical instrument: the case of the musical studio in Aktobe, Kazakhstan*. *Geopolitical, Social Security and Freedom Journal*. 2024. Vol. 6, No. 1–2. P. 59–74.
5. Devolli A., Avdiu-Kryeziu S. *Music as an inclusion tool: can primary school teachers use it effectively?* *Rast Music & Dance, Music Education Journal*. 2022. Vol. 10, No. 3. P. 345–363.

6. Nuqsonli o'quvchilarning inklyuziv ta'limini tashkil etishning maqsad va vazifalari — PPMedu (JDPU) maqolasi, 2024.

7. Musiqa ta'limida integratsiyalashgan yondashuvning didaktik asoslari — Science and Education, 2025.

8. G'iyozova Sh. Z. *Musiqa ta'limida integratsiyalashgan yondashuvning didaktik asoslari*. — Science and Education, 2025, 6(3).

9. Rustamov U.M. *Inklyuziv ta'lim tushunchasining paydo bo'lishi va O'zbekiston ta'lim tarixiga nazar*. — Educational Research in Universal Sciences, 2024.

10. Qobilova E., Saidakbarov X., Mirzakarimov S. va boshq. *O'zbekiston va xorijiy mamlakatlarda inklyuziv ta'limning qo'llanilishi tajribasi*. — Scientific Approach to the Modern Education System. 2024.

Xasanova I. *Inklyuziv ta'limda o'qituvchilarning roli va tayyorgarligi*. — Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. 2025. № 3(9).